

ПАРЕМИЯЛӘРДӘГЕ КУШМА СҮЗЛӘР СОСТАВЫНДА ГАРӘП АЛЫНМАЛАРЫ ¹

Паремияләрдә óðúí àĕāáí āāð□ī Ÿ□i òāðñú ñĕçĕ□ðā, õ□çāðāā òàòāð □ā□áĕ òāĕāíā□āā àĕúñāĕāð ĕāāāĕ, ñĕĕ□iā□ òšðĕā āāçĕòā āāøĕāðāĕāð Ÿ□i òóíĕúĕòāí òšðĕā ñĕç òšðĕāíí□ðāí□ íĕñā□òĕā áóĕāĕāð. Áĕĕāāĕā, íĕāāç òāĕā□ òšðĕā ñĕç òšðĕāíí□ðāí□ ĕāðāāáí ñĕçĕ□ð òàòāð òāĕāíā□, башлыча, ĕñāíĕ□øĕ□i òíðíāāā í-ðúĕĕāð. Ē□ĕĕí áó àĕúñāĕāðíúž āāðúñú āā ĕñāíí□ð áóĕāðāĕ ĕúā ĕóĕĕāíúĕíúĕ÷ā, ñĕç Ÿñāāú÷ íĕāāç ðíĕāíā□ ĕĕĕāí, āāøĕā ñĕç òšðĕāíí□ðā āāðĕúĕĕā ĕĕòāðĕĕā□ ā□ òāĕāāĕāíúĕāĕāð Ÿ□i, òāāā Ÿĕĕ áó ñĕç òšðĕāíāí□ ðāñ ĕçāí÷□ĕāĕĕ□ðġġ ия булып, паремиядә, бигрәк тә í□ĕāĕüĕ□ðā□, òĕĕāð ĕĕðĕāíĕāāí, ñĕç òāíĕúðĕúāíí ò□Ÿíĕí ĕòĕĕā□ íŸĕí ðíĕú āāøĕāðāĕāð. Øóíĕúĕòāí āāð□ī ĕāĕñĕĕ āāð□íĕāĕĕ□ðāíāž кушма сүз буларак òàòāð ðāĕúĕ í□ĕāĕüĕ□ðāíā□ íĕíāĕ òóíĕúĕŸñāíā□ ĕšðĕĕ□ðāí à÷úĕĕāò, àĕāðíúž ñĕíòāĕñĕĕ āāçĕòāĕāðúí āĕĕāāĕ□ĕĕ áó àĕúñāĕāðāā òóĕúðāĕ ðāðāĕòāðĕñĕĕĕā āĕðĕç š÷āí □Ÿ□íĕŸòĕā àĕí ñāíúĕāúç.

Гарһп теле грамматикаларында 3 снз тльркеме кьрчҗтелһ: исем, фигыль цһм кичҗкчҗ. Исем нзе исем, сыйфат, сан, алмашлык цһм сыйфат фигыль формасын берлһшперһ. Кичҗкчҗҗ билгелелек артикле, предлог, кичҗкчҗ, аваз ияртемнһре кертеп карала. Ъ фигыль бу телдҗ иһ мљцим снз тльркеме санала цһм снз тамыры ролен ьти [1, С. 63]. Òàòāð □ā□áĕ òāĕāíā□āā āāð□ī Ÿ□i òāðñú ñĕçĕ□ðāí šĕð□íā□íā□, Ì.Ē.Ì□ðĕĕòíā āāð□ī Ÿ□i òāðñú Ÿĕāíāíòĕāðúíúž ĕāĕñĕĕ-ñāíāíòĕĕ ĕçāí÷□ĕāĕĕ□ðāí òĕĕøāð□ Ÿ□i àĕāðāā ðāñ āðāíāòĕĕ ĕāòāāíðĕŸĕ□ðíā ĕāðúĕ [2, Á. 801-853]. Áó òĕĕøāðĕĕ□ð āāð□ī āðāíāòĕĕāñú íĕāāçāíā□ àĕúñ āāðúĕā. Áííāí ñížāú šĕð□íĕ÷āĕ□ð ā□ øĕĕ ðĕāāí āāðāā: õ□çāðāā òàòāð □ā□áĕ òāĕāíāġĕ āāð□áĕ ñĕçĕ□ðíāž ñðòíĕíāĕĕ ĕçāí÷□ĕāĕĕ□ðāí òĕĕøāðġġġ, āāð□ī òāĕāíā□āā òāāā Ÿĕĕ áó āðāíāòĕĕ òíðíāíúž òàòāð □ā□áĕ òāĕāíā□ġĕ ĕóĕĕāíúĕúø íšĕĕĕĕāĕĕ□ðāí šĕð□ġġġġ, àĕāð āāĕāāðā□í í□āúí□ òšñíāðĕ□ðāí ĕĕðñ□ò□ĕ□ð. Ē.Ñĕðā□ĕāāíāž ĕāíāĕāāòĕúĕ ðāçí□òāíā□ āāð□ī òāíúðĕāðúíāí òàòāð ñĕç Ÿñāĕúøú íšĕĕĕĕāĕĕ□ðā ā□ òĕĕøāðāĕ□ [3, Ñ. 100 - 123].

Óĕĕĕĕĕð òāĕā ĕçāíāž òççāĕāøā āāĕ□í āñíòíāĕúĕ ñĕĕ□i□ òāĕā Ÿ□i Ÿçíā □ā□áĕ òāĕ òðòāĕúāúíāā òðíāøĕāíĕúĕòāí, õ□çāðāā òàòāð □ā□áĕ òāĕā āāĕ□í ÷āāúøòúðāíāā аерым ĕçāí÷□ĕāĕĕ□ðā□ ā□ ĕŸ, ÷šĕĕ òĕ ĕç Ÿ÷āí□ ðāĕúĕíúž ĕĕĕāĕòĕā ĕ□āòú Ÿðā□íāíā□ øñāðòúĕāí íŸòĕĕ òíðíāĕāðíú āā, òðāçāíĕíāĕĕ āāð□íĕāĕĕ□ðíā ā□, ñðĕĕĕñòĕĕ Ÿðā□íĕāĕĕ□ðíā ā□ āāðĕ□øāð□. Шунлыктан алар өйрәнү объекты буларак үтә кызыклы.

Õ□çāðāā òàòāð □ā□áĕ òāĕāíā□ āāð□ī àĕúñāĕāðŸíúž ĕĕ÷÷āĕāāí āñíòĕ ĕāĕñĕĕ-āðāíāòĕĕ í□āúí□ĕ□ðā āāĕ□í íðāāíāòĕúĕúĕ āāĕāāð□ òðāāí ñĕçĕ□ð — ĕñāíí□ð ò□øĕĕĕ ĕò□ [2, Б. 813].

¹ Тикшеренү 09-04-29406а/В / 2009 (РГНФ) номерлы грант кысаларында башкарылды

Òàòàð ðàèùé ì□èàèùé□ðáíá□ää äàð□ì Ý□ì òàðññù èàèñèèàñùíà èàðàòà àà áó закончалык èš÷áíá□ èàèà, ÷síèè ì□èàèùé□ðá□ää áàðèùé àèùíàèàðíùž 68% èñáíí□ðá□ èàðùé. Íèääç òàèà□ òšðèà ñöç òšðèàíáí□ èàðàááí, òšðèà грамматик категориялһрғһ ия мондый ñöçè□ð, àèùíà áóèàðàé òàòàð òàèáíáž çàèñ÷àèùéèàðùíà áóèñùíàèàð һәм шул ñöç òšðèàíáí□ òàñ èàòáíñðèýè□ðíá àèàèàð, àèàðàà òàñ булганча òšðè□í□è□ð. Алынма берэмлекләрне төрле сүз төркөмнәрэнә нисбәтле тикшерү түбәндөгеләрне күрсәтте.

Таòàð ðàèùé ì□èàèùé□ðáíá□ òàìùð Ý□ì èóøùí÷àèàð ýðá□íáíá□ уñàèááí àèùíà èñáíí□ðá□í соһ ñàí уáùíáí ÷÷áí÷á òðùíàà èóøíà èñáíí□ð òíðà. Õ□çáðáà òàòàð □á□áè òàèáíá□ мондый èñáíí□ð áàðèùéèà èèèèáíž ÷÷ òšðèà ùñóèù èèèññ□òáè□. Ííáùé áöèáíáø èññíáíòèàðíùž íèíàè á□èè□íáøò□ òíðóóíáíан чыгып билгелһрғһ [4, Á. 289]. Ì□èàèùé□ðá□ äàð□ì Ý□ì òàðññù èññíáíòèàðù ýðá□íáíá□ áàðèùéèà èèèèáí èóøíà ñöçè□ðíáž òsí 2 òšðá èöçè□òáè□. Áолар — èññíáíòèàðù òáçöèá á□èè□íáøò□ òíðááí íèääçè□ð èóøùèùí уñàèááí ìàðèù (èóø) èñáíí□ð Ý□ì èýðòöèá á□èè□íáøò□ áóèááí èññíáíòèàð èóøùèùí уñàèááí èóøíà èñáíí□ð.

1. Èññíáíòèàðù òáçöèá á□èè□íáøò□ òíðááí íèääçè□ð èóøùèùí уñàèááí ìàðèù (èóø) èñáíí□ð áàðññù àà èñáí + èñáí òèáù áóáí÷á уñàèááí, уáùíè Ý□ð èèá èññíáíò òà èñáí ñöç òšðèàíáí□ íèñá□òèá áóèùí òíðà. Ííáùé òšð èñáíí□ðíáž 3 íèñàèù öçàðà äàð□ì ñöçè□ðá èóøùèùí уñàèááí: □á□í-í□çáè□ò, àèùè-ðèáùèù, ð□áð-áíáà. Ì□ññè□í, Õàòùí-èùçíù áèçè□èò□í á□ àèàð□è □á□í-í□çáè□ò áèçè (10884); Ìàðòðèùé òóéàà èèð□è, àèùè-ðèáùèù èsí á□ èèð□è (8777). Тèááá ì□èàèùé□ðá□ää ìàðèù ñöçè□ð, ñáíáíòèè-òáíàòèè уèòáí èàðááíáà, öçàðà уèùí íñí□ñ□á□òò□ òíðàèàð. á□í, í□çáè□ò ñöçè□ðáí èáøáíáž òíèùé, ááá□òá, ý÷èá òèñè□ðá áàðè□øòáðñ□, ð□áð, áíáà áàð□íèàèè□ðáí àèíè òáíàòèèà, □ àèùè, ðèáùèù ñöçè□ðáí èáøáíáž óá Ý□ì èùèááí уøè□ðá àðàññùááù ášòáíèáè уèùíàèòà àèí □éòáðá□ íñíèí.

Èññíáíòèàðù òáçöèá á□èè□íáø íèääçáíá□ èóøùèùí уñàèááí ìàðèù èñáíí□ð àðàññùáà òšðèà òáè áàð□íèàèè□ðá ýðá□íáíá□ áàðèùéèà èèèèáíí□ðá á□ áàð. Õ□çáðáà òàòàð □á□áè òàèáíá□ á□, ñšèè□í òàèáíá□ á□ áø í÷ðúé òíðááí áóñ-èø ñöçáíáž áàð èññíáíòù (áóñ ñöçá) — òàðññù òàèáíí□í, □ èø èññíáíòù òšðèè ÷ùáùøèù áàð□íèáè áóèóú ì□áùèè. Ул *Àà-áíáž* — ÷úí áóñùž, *áóñ-èøè□ðáž* — *þèäàøùž* (11636) ц.б. шундый 34 мһкальдһ очрый.

Т *Ñùèòèùèòáí òàèàà þè, àèùè-Ýòøù áóèíàñà* (8785) íèñàèùíááù àèùè-Ýòø ìàðèù ñöçáíáž коññíáíòèàðù áàð□ì (àèùè ñöçá) Ý□ì òàðññù (Ýòø ñöçá) òáèè□ðáíí□í àèùíááí. Тá□áè òàèà□ áó ìàðèù ñöç *Ýòøù-àèùèы èèðö, àèùèññ-Ýòøññ* (èàèáàèùòòà òøññç) *èàèó èáááè Ý.á.* òðàçáíèíàèè áàð□íèàèè□ð ññòàáùíáà àà èóèèáíùèà.

2. Èýðòöèá á□èè□íáøò□ áóèááí èññíáíòèàð èóøùèùí уñàèááí èóøíà èñáíí□ð. Õ□çáðáà òàòàð òàèáíá□ àððèáóðèá á□èè□íáøò□ää èññíáíòèàð èóøùèùí øàèòúé èèèèáí□ èóøíà èñáíí□ð уñàèóú ì□áùèè [4, Á. 300]. Àèàð àðàññùáà áàð□ì Ý□ì òàðññù áàð□íèàèè□ðáíí□í áàðèùéèà èèèèáíí□ðá á□ øàèòúé. È□èè òàòàð ðàèùé ì□èàèùé□ðáíá□ á□ ññáùé èñáíí□ð èèè èóèèáíùèááí

æēī □éóāī áóēīúé, çšíèè āāð□ī Ÿ□ī óāðñú āāð□īēāēē□ðāíí□ī óīðāāí ñāúé éœī-āēāē ñœçē□ð óāòāð óāēāíā□ éóøúī-āēāð áāē□í ēñāī ŷñāēó ŷñóēúíā ēāðòāī ēāðāēā цһм без с□æā□ā□ð, āæðñòāí, ó□ðāððāí□ ó□æā□ēāðū, āšīāŸēāðū ēāāāē икешһр āāð□īēāēтһн торган алынмаларны кушымчалау ысулы белһн ясалган исемнһр дип карап ыттек. Тһмма κόθιά ñœçē□ðā□ ēñ□ óāðñú Ÿ□ī óšðēē-óāòāð ēññāíóēāðúííāí óīðāāí □āíāāé, āñúēòāø Ÿ□ī í□éðāí□ āāð□īēāēē□ðāí; ēúòāé Ÿ□ī óāðñú ñœçē□ðāíí□ī āāðēúēēā ēēēā□í ÷□éðāí□ ñœçāí àòúé āēāáúç. Áó āāð□īēāēē□ð óšðēē óāē □ēðēāāíā□ āāðēúēēā ēēēā□í æēī óāðāçēāðāā íšíēēí, ÷šíèè óāðñú óāēāíā□ ñāúé àòāíēāð éóēēāíúēíúé. □āíāāé ŷðòú èð, èð þēòā ášòāí èð (12831); □āí ñšēā□íāí □āíāāé, ŷðòú ŷāúí áíúéú (12832); *Āñúēòāøðā* éíðò áóēíāñ, ó÷ òšāáíā□ òšē áóēíāñ (2463) Ÿ.á.

Í□ēāēúē□ð āðāñúíāā àððēáóòēā ñœçòāçí□ ð□āāøāíā□ éšðā□í γαηηп āāð□īēāēē□ðēíāž éóøíā ēñāíā□ éœ÷œāí□ ēāðāāāí 1 íēñāē í-ðāāú. Áó – āāð□ī ēāēñāíēāðúííāí óīðāāí *áðúðçāíàí* ñœçā. «Óāòāð óāēāíāž āžēāòíāēú ñœçēāāā»íā□ áó ñœç óāçí□ ēñāí áóēāðāē áēðāēā□í Ÿ□ī «āšíúŷ āāð□ð āēāúííāí áóēāāí āāēúò, āšíúŷ áðúðú» í□āúí□ñāí□ ēŷ (ÒÒÀÑ, ò.1, Á. 88). Мһкальдһ ичһ бу берһмлек, һлеге мһгьнһне саклаган хһлдһ, кльмлһдһ вакыт хһле буларак килеп, тьбһндһгечһ урын ала: *Áðúðçāíàíā* ēāðøú ñāāāñú ñúāðúž àð áóēúð èìø (6478).

Таòāð □ā□āē óāēāíā□ éóēēāíúēā óīðāāí āāð□ī Ÿ□ī óāðñú ÷úāúøēú ñúéòāðēāðíú да í□ēāēúē□ð ññòāāúíāā āā еш í-ðāòúððā íšíēēí. Áēāðíúž éœī-āēāāāí āēúñā óāíúð ñúéòāðēāð ò□øēēē èðñ□, «Óāòāð āðāíāòēēāñú»íāā óšðēā ñœç óšðēāíí□ðāíí□í ñúéòāð ŷñāó÷ú 60 тан артык éóøúī-ā ēœðñ□óāēœā□ ēāðāíñòāí, í□ēāēúē□ðā□ āāð□ī Ÿ□ī óāðñú ÷úāúøēú ñúéòāðēāðíúž 6 éóøúī-ā ŷðā□íāíā□ генһ барлыкка килгһн ŷñāēма берһмлеклһр éóēēāíúēóú ā÷úēēāíāú. Æāíð óāāēāòāí□ á□ēēā ð□āāøð□, кушма сыйфатлар исə бөтенлəй кулланылмавы мəгьлүм булды.

Ô. Āāíēāā óāòāð óāēāíā□ ðēāúēú áóēíāāāí ñœçē□ðā□í ðēāúēúē□ðíāž ðāāóēŷð ŷñāēúøúíāā èðæ, áóēó, éúēó, éēēæ, ŷñāó ēāāāē ŷðā□í-ā ðēāúēúē□ð ēāðíāøā, □ áēðæ, éēðāðæ, áéó ŷðā□í-ā ðēāúēúē□ðā áāē□í ŷñāēāāí éóøíā ðēāúēúē□ð óāēā□ éœī òœāāē æēгһн фикер һйтһ [45, Ñ. 86]. Таòāð ðāēúē í□ēāēúē□ðāíā□ ðēāúēú áóēíāāāí ēññāíóú — āāð□ī ŷēè óāðñú ñœçā, ēēāí-ā ēññāíóŷ áóēāðāē èðæ, áóēó, éúēó, áéó ŷðā□í-ā ðēāúēúē□ðā белһн ŷñāēāāí éóøíā ðēāúēúē□ð āāð. «Óāòāð āðāíāòēēāñú»íāā: «... āāðāí-ā ēññāíó áóēāðāē óāòāð óāēāíā□ èòœ ðēāúēēā áāē□í āēúñā ñœçē□ð øāèòúé éœí éóēēāíúēā. Ðāāíēþøēŷā□ ēāā□ð āāð□ī Ÿ□ī óāðñú ñœçē□ðā āāðāí-ā ēññāíó áóēúí ēēēā□íí□ð» æēí ēñē□ððāēāí œðāē□ [4, Á.364].

Í□ēāēúē□ðā□ èðæ ŷðā□í-ā ðēāúēēā áāē□í éóøíā ðēāúēúē□ð ŷñāēúøúíúž òœā□íā□āā ðēēāðú āāð. 1) Āāð□āē ŷēè óāðñú ÷úāúøēú ēñāí + èðæ ēāēúāú: ð□æā□ èðæ, ééúðāð èðæ, ðšēāí èðæ, šíāð èðæ, øšēāð èðæ, ðāçí□ð èðæ, çēŷð□ð èðæ, ðāēāā èðæ, āāí□ē èðæ, çúŷí èðæ, āāāí èðæ, é□ñāí èðæ, ðóð èðæ, ðāēāð èðæ, ēāáóē èðæ, āñāð èðæ h.б. Áó íēñāēēāðāā èðæ ŷðā□í-ā

òèãúèã ñàò àãðèããðèõη òóíéõèÿ æèè, óè èñáíã òèãúèã □ □éè □ íããð □, áãðáí-ã èññíáíò áãèããðã □ í γø-ð □ ð □ é □ ò íã ÿèè ïðíòãññíú áãøèãðó àèã □ í í □ áúí □ íã ò □ áúáèð èò □: *Òæð □ ÿíúíãã èãñ □ zía èàíøàíà, áèð □ àèí ßíãð èð □ ð (26479); Áãðñã á □ ãúú □ èðãèã □ í □ èðã □ èèáí-ãñã á □ áóèúð (34638); È □ òèÿãð èðè □ í ïðããúíã □ èðè □ í (36910.)* ÿ. á.

2) Áãð □ í ÿèè òãðñú íèããçèã ñúéòãò + èòæ ñããèã: ð □ ð □ í èòæ, èáí □ ãàðú èòæ, ñàáúð èòæ, í □ ñèèð □ ò èòæ, èÿð èòæ, òãø èòæ, □ ð □ í èòæ, ããðèè èòæ, ããçèç èòæ. Àèãð áãðáí-ã èññíáíò — ñúéòãò ò □ áúáèð èðè □ í áèèããíã ÷ àãúèãúðãèãð ηημ μηκαλυτηρδη бик табигыт кулланылалар: *Ìàèúž áãðã à øšèãð èò, ìàèúž þèòã ñàáúð èò (24201); Í □ ñèð □ òãzía □ ò □ ÷ é □ □ ð □ í èòí □ (28558); Áúéèàì èÿñáí ããçèç èò (29972) h.á.*

Òãòãð òãèúé í □ èãèúè □ ðáíã □ àèúñã ñçç ÿ ÿ ï á ó è ó ÿ ðã □ í-ã òèãúèã ÿðã □ íãíã □ èóøíà òèãúèúè □ ð ÿñãèó í-ðããú èη êçç □ òãè □. 1) Èñáí + áóèó ÿðã □ í-ã òèãúèú ñããèã. Áó ñããèúã □ ãã èóøíà òèãúèúè □ ð èçèí òçèããè: *áòñ áóèó, ãðèðòãð áóèó, òãèãã áóèó, èããáí áóèó, ñ □ á □ í áóèó, ìãò áóèó.* Áèãð áãðáí-ã èññíáíò áãèããðã □ í γø-ð □ ð □ é □ ò íãž áãøèãðúéóúí ò □ áúáèð èò □ è □ ð: *Òàè àò áóèããí-ú, èÿñã ìãò áóèã (5621) h.á.*

2) *Áóèó* ÿðã □ í-ã òèãúèã áãè □ í ããð □ í, òãðñú ÷ úãúøèú ñúéòãò ñçç òððèãíã ÿðã □ íãíã □ ÿñãèããí èóøíà òèãúèúè □ ð òãòãð òãèúé í □ èãèúè □ ðáíã □ àèè àèðèã áóèóú êçç □ òãè □. Áó ñããèúã □ òçèã □ íã □ ããè □ ðíã èãðòãí èãðãðãã ìñìèí: *ããðèè áóèó, ðòð áóèó, í □ ððæí áóèó, èáíèè áóèó, ò □ èúéðú áóèó.* Áó èóøíà òèãúèúè □ ð áãðáí-ã èññíáíò — ñúéòãò áãèããðã □ í áèèããíãž, í □ ðñ □ íãž ÷ àãúéóúí, áãøèãðúéóúí ò □ áúáèð èò □ è □ ð: *È □ òèè áóèñãž, è □ òáíãž èè (27724); Èúçíúž èãðòú èãçúé áóèúð, ñãðú ÿðè □ ðãçúé áóèúð (10089) ÿ. á.*

Òãòãð òãèãíã □ èúéó ÿðã □ í-ã òèãúèã èñáí □ ðã □ í èóøíà òèãúèúè □ ð ÿñúé. Áãð □ àè íèããç + èúéó òèãúèã òèãúíã μηκαλυτηρδηγε òçèã □ íã □ ãã èóøíà òèãúèúè □ ð ηε κηρχητεπ була: *ãñíãÿ èúéó, ò □ æá □ èúéó, áíãã èúéó, èãñúã èúéó, ðññãð èúéó, øšèãð èúéó, ðððí □ ò èúéó, ñ □ □ á □ èúéó.* Àèãð áãðáí-ã èññíáíò — èñáí áãèããðã □ í í □ ðñ □ íã, ÿøíã áãøèãðó í □ áúí □ ñáí ò □ áúáèð èò □ è □ ð. Òãòãð òãèúé í □ èãèúè □ ðáíã □ ããð □ í àèúñãññú + èúéó òèãúèã ñããèã 18 í □ èãèúã □ í-ðúé: *Á-óèúã ñ □ □ á □ èúèñãž, óè òããú òúðíããí èèð □ ð (32216); Áæðã á □ þèããøúíã èãñúú èúèíãñ (4703) ÿ. á.*

Áèðæ ÿðã □ í-ã òèãúèã òóèãé óè èóøíà òèãúèúè □ ð ÿñãóãã èãðíãøã. Í □ èãèúè □ ðã □ óè èñáí ñçç òððèãíã □ èãðãγηñ ããð □ í àèúñãññú áãè □ í ÿí □ ø □ èè □ ÿ ÿ ï □ áããí *áèðæ, ñ □ èãí áèðæ, àèúé áèðæ, □ áí áèðæ, ð □ á □ ð áèðæ, ñãð áèðæ* èãããè èóøíà òèãúèúè □ ðã □ í-ðúé. Àèãð áãðáí-ã èññíáíò áãèããðã □ í í □ ðñ □ íã, γø-ð □ ð □ é □ ò áãøèãðóúí ò □ áúáèð èò □ è □ ð: *Òãè àèíãñèã èúúø èóøíà, èãøã òãíãñ □ àããí áèðãð (32545).*

Áãð □ àè ÷ úãúøèú íèããç + *áèó* òèãúèã òèãú í □ èãèúè □ ðã □ áãðú š- èóøíà òèãúèú ãáí □ ðãñèè èò □: *ãúéãð □ ò àèó, ñãããé àèó, ñãããí àèó. Ççãzí □ í ìèúããí ñãããè àè! (36875); Çèðè □ í □ í ãúéãð □ ò àè, èèè □ ÷ éíã èæðãðã □ ÿðøú áóèúð (38128).*

Òšðèè òàèē□đā□, øóē èñ□ì□í òàòàð òàèáíá□ œçáí-□èáèēá êœðáíáø — òèãúēüē□ðíáž òèãúēüē□đā□í áàðèüèèà èèèœá шактыи еш кызгтелл. Òððèèñèèàð ññáúé òèãúēüē□ðíá òàçì□ òèãúēüē□ð àèì àòúèèàð [4, Á. 368]. È□èèì ð□çáðãá òàòàð □ã□àè òàèáíá□ ààð□ì èññíáíóú ýðã□íáíá□ ýñàèãáí òàçì□ òèãúēüē□ðã□ ìèñàèèàð áóèñà àà, òàòàð ðàèüé ì□èàèüē□ðáíá□ àèàðíúž áàðñà á□ óðúì àèìãáí. Áó êœðáíáøíá, àèãáí □éòáì èèòáèã□í-□, ààð□ì òèãúēüē□ðáíáž òàòàð òàèáíá□ òóðúãáí-òóðú œç òóíèøèýē□ðáí œò□ì□œē□ðã, □ ààð□àè ÷úãúøèü ñœçã□í éóøúì÷àèáó ùñóèü ááè□í òèãúēü ýñàãáí ñ-ðàèòà, áó áàð□ìèáèíáž àòòèèñèèàðú êœã□áì èèòœ ññá□èã, áíúž ì□èàèü òšçáèãáí□ òóðú èèè□áá ááè□í àžèàòúðãà ìñèè. Õóíññúá àà èãúòèààð èò□ðã□ èèð□è: ýñàò÷ú ìèãç, éóøìà òèãúēüē□ð ýñàèüøúíãáú áàðáí÷á èññíáíó ðíèáí œò□œ÷á àèüñà ñœçē□ð òàòàð òàèáíá□ èñáì ýèè ñúéòàò ñœç òšðèáí□ðáí□ èàðãàèèàð àà, ìèãç òàèã□ àèàð èñáì (*ásliiy, ð□á□ð, □ãááì, ñãð, ñìò, ðšèáì, ðãçì□ò, òàéüà, çàðàð, áòñ, øèèàýòü*), ñúéòàò (*é□áèð, àãççç, ðãñ, ð□è□è*), òšðèã áááèàðãáú ìãñáàð (èñáì òèãúēü) òíðìàèàðú (*øšèáð — 1 ááá; ò□èüèèò, ò□ìèüéòü — 2 ááá; ò□á□èè□è, ò□ãàèáð — 5 ááá; èðòèýð, è□òèÝàò — 8 ááá Ý.á.*), ñúéòàò òèãúēü òíðìàèàðú (*ò□œá□, ìšáì□è□ Ý.á.*) áóèñ òíðàèàð.

Èàèááð àèüñà ñœçē□ðã□í áíàèèòèè òšçáèãáí òèãúēüē□ð á□, ñèíóàòèè òšçáèãáí òèãúēüē□ð á□ ýñàèà. Ìññèè□í, òàòàð ðàèüé ì□èàèüē□ðáíá□ èñ□ì òàìúðúñáí — èñ□ìè□œ, èñ□ìè□œ, èñ□ì èòœ; òšðì□ò òàìúðúñáí — òšðì□òè□œ, òšðì□ò èòœ, òšðì□ò èüèœ; àãáì òàìúðúñáí — àãáìè□œ, àãáì èòœ; òóð òàìúðúñáí — òóðèáó, òóð èòœ, òóð áóèó; áòñ òàìúðúñáí — áòñèáíó, áòñèáó, áòñ èòœ, áòñ áóèó; òàèãá òàìúðúñáí — òàèãáèáíó, òàèãá èòœ Ý. á. òèãúēüē□ðíá ñ-ðàòúðãà ìñèè.

Áàðú áíàèèòèè òèãúēüē□ðíáž áàðáí÷á èññíáíóú áóèàðàè èñá òèãúēü ýñàòãà èàòìàø÷ú àèüñà ñœçē□ðã□ ò□œá□, èááóè, òèèáð, ì□ðð□ì□ò, çìèüì, ðãðáì, ò□èüèèò, ðúýì□ò, ìšáì□è□, ì□ñèèð□ò, èáìèè, ì□ãúèœì, ì□éãà Ý. á. èàðíú ìèñàè итеп èèòáðãáðã□ ìñèè. Áó òšðèáí÷á□ à□ èàðãááí àèüñàèàðíúž ñáíú ááøèà òšðè□ðã□ èàðãááíáà êœèè□ àðòúé áóèóú à÷üèèáíú.

Òàòàð òàèáíá□ ð□ãáøè□ð áàðìè÷□ èññíáíó éóøúèñ òà ýñàèà Ý□ì ññáúé òšðíá éóøìà ð□ãáøè□ð àèì àòúèèàð. Òã□àè òàèã□ éóøìà ð□ãáøè□ð ýñàèóíúž 3 òšðèã ùñóèü ì□ãúèœì [4, Á. 434]. Ì□èàèüē□ð ññòàáúíáà èñ□ œçàðà òàçœèã á□èè□íáøò□ãá èññíáíóèèàð éóøúèñ, ìàðèü («Òàòàð ãðáìàòèèèññúñáà éóø òàðìèñú ááè□í àòàèñ èœðñ□òàèã□í ò.1, Á. 435) ð□ãáøè□ð ýñàèüøúíá áàðú 1 ìèñàè ãúíá áóèóú à÷üèèáíú. Áó — òàèãááçíáž □□œÝ□ðè□ðã áóèãáì мһкальһрдл эóøìà ð□ãáøè□ðíáž аç éóèèáíüéóúí, һлеге жанрга аларных хас тһгеллеген ááèãáð□.

Ð□ãáø +ð□ãáø òèáú áóáí÷á ýñàèãáí Ýáìáì-Ýáìáì éóøìà ð□ãáøá ичл áàèúò ð□ãáøáì ðãáóíèèèàòèèè□œ ðèü ááè□í áàðèüèèà èèèã□í Ý□ì мондый кулланылыш ñœçíáž ì□ãúí□ñáí èš÷□èòœ òóíèøèýñáí ááøèàðà: □áìáì-Ýáìáì ìàèèú àø òà òóèáúðà (14902).

Àèiàøèùé ñçç òšðéáíáí □ èàðàááí āāð □ ī Ÿ □ ī òàðñú êññíáíòèù ñççē □ ðíāž êççí-āçāāā éóøià àèiàøèùéèàðíú ò □ øèèè èò □. Īñāúé òšð áāð □ iēāçē □ ð Ÿ □ ð àèiàøèùāú + ññòáò àèiàøèùāúíáí òíðāáí ññāèù hēm hær + бер òèáú áóáí-à yñàèāáí àèèāāē □ çè àèiàøèùéèàðúí, һич + кем èàèùллары áóáí-à yñàèàèàð. Мәсәлән, □ □ **ðéúí ñšéā □ íáí □ ñ □ èàí àèð □ (9299)**; □ □ **ðááð ñúéāà éúñòàò áàð (16977)**; **Āšúy Ÿè-èáúí □ í èàèiāñ (18736)**; □ □ **è-èáúíā æçáží □ í òæá □ í óéèàà (31974)** Ÿ.á. Шулай ук “алмашлык + алынма бәйләк” тибы буенча ясалган берәмлекләр дә бар: **Éíéià ièð □ ðèā àèāé áóèñà, èæðøāž øóèð □ ðèā òàðòðàè áóèà (20634)**; **Òàò ièð □ ðèā àèèé áóèñà àà, þè àžà àà íáí □ (22114)** Ÿ.á. Гомумән алганда, í □ èàèùé □ ðā □ óðúí àèāáí àèiàøèùéèàð ññòááúíáà āāð □ ī Ÿ □ ī òàðñú êññíáíòèàðú ÷èèèā èççē □ iā □ āáí □ èàòíàøèèàð. Òàúð àèiàøèùéèàðíúž èñèāðā □ í āàðèáíòèàðú áóèāðāé āāð □ àè ñççē □ ð í-ðāñà āà, yñàèià áāð □ iēāçē □ ðā □ ð □ çāðāā òàòàð □ ā □ àè òāèáíá □ ā □ éóèèáíúèùòà èšðā □ í êññíáíòèàð āyíá áóèóú à-ùèèáíáú.

Нәтижә ясап әйткәндә, паремияләрнең бер төре булган мәкалжләрдә компонентлары тезьле цһм ияртъле бһйлһнешпһ булган нигезлһр кушылып ясалган алынма берһмлелкһр дһ кулланыла, лһкин аларның саны бик чикле, цһм фольклор һчһрлһрнеһ бу тьре льчен бик үк хас булмаулары ачыкланды.

Әдәбият

- 1 Халидов Б. Учебник арабского языка/Б.Халидов. — Ташкент: Укутувчи, 1981.- 650 с.
- 2.Ī □ ðíçèðíā Ī.È. Òàòàð □ ā □ àè òāèáí □ èāðā □ í āāð □ ī-òàðñú ýèáíáíòèàðú // Āāð □ ī- □ -òàòàð-à-ðòñ-à àèúíñàèàð ñççéāāā./М.И.Мәхмүтов. — Èàçáí: Èiáí, 1993. Ò.2. - Á. 793 — 853
3. Сиразиев И.И. Арабский пласт лексики современного татарского литературного языка./И.И.Сиразиев. Дис... канд.филол.наук. — Казань, 2002. – 177 с.
4. Òàòàð āðáíñàðèèāñú. Š- òñāā. Ò.1. — Ī.: Èiáí, Èàçáí: Òèèāð, 1998. - 511 á.
5. Āáíéāā Ò. À. Īáðaçíááíèā ñèíæíúð ñèíā á òàòàðñèñú ýçúèā./ Ф.А.Ганиев. – Ī.: Íáóèà, 1982. - 150 ñ.